

УДК (719+902):069 (4)

**СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ МУЗЕЇВ
ТА ЕКСПОЗИЦІЙ ПРОСТО НЕБА. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД**

**MODERN APPROACHES TO THE ARCHITECTURAL AND SPATIAL
ORGANIZATION OF OPEN-AIR MUSEUMS AND EXHIBITIONS.
EUROPEAN EXPERIENCE**

Keywords: open-air museum, exhibition, public space, architectural and spatial organization.

Ключові слова: музей просто неба, експозиція, громадський простір, архітектурно-просторова організація.

---

*Senior teacher of the Department of Design and
Fundamentals of Architecture,
Lviv Polytechnic National University, Lviv*

*старший викладач кафедри дизайну та основ
архітектури, Національний університет
«Львівська політехніка», Львів*

<https://doi.org/10.23939/sa2024.01.034>

Abstract

There are numerous open-air museums worldwide, and public spaces often incorporate both permanent and temporary outdoor exhibitions. Based on studies conducted on open-air museums and exhibitions in Vienna and its surrounding areas, as part of the academic cooperation program TU Vienna – TU Lviv, this article explores the European approach to the architectural and spatial organization of such institutions. Through this research, contemporary approaches to their architectural and spatial organization were examined, and both positive and negative aspects were highlighted.

This article aims to analyze the distinct features of the architectural and spatial organization of European open-air museums and exhibitions, identifying their positive aspects and approaches that could be implemented in Ukraine.

In Ukrainian studies, the topic of modern open-air museums is only gaining popularity and is not well presented. Hence, involving local scholars in this globally expanding field would be relevant.

European open-air museums, particularly in Austria, show several trends in spatial organization, including a comprehensive approach, accessibility, family-oriented infrastructure, wide implementation of interactive elements, and integration of multimedia technologies. These museums blend original artifacts with modern enhancements to provide visitors with a unique experience. Noteworthy aspects observed in open-air museums and exhibitions, which are scarce or absent in Ukraine, include combining several neighboring objects into one museum complex, a large number of children's playgrounds, ample recreation and food areas, inclusiveness, infrastructure for dog walking, provision of venues for holding mass events, and onsite production and sale of themed merchandise in souvenir shops.

The principles of spatial and architectural organization in open-air museums and exhibitions in Vienna and its vicinity boast several positive features that we believe are pertinent for implementation in Ukraine. Notably, interactivity to engage visitors and inclusivity, which is poised to be a pressing issue during Ukraine's post-war reconstruction, stand out as crucial aspects. The findings from this study can serve as a foundation for enhancing existing or designing new open-air museums in Ukraine.

Анотація

У всьому світі є численні музеї під відкритим небом, і громадські місця часто включають як постійні, так і тимчасові виставки просто неба. На основі досліджень музеїв і виставок під відкритим небом у Відні та його околицях у рамках програми академічної співпраці TU Vienna – TU Lviv, ця стаття досліджує європейський підхід до архітектурно-просторової організації таких закладів. У цьому дослідженні було розглянуто сучасні підходи до їх архітектурно-просторової організації та висвітлено як позитивні, так і негативні аспекти.

Ця стаття має на меті проаналізувати особливості архітектурно-просторової організації європейських музеїв і виставок під відкритим небом, виявити їх позитивні сторони та підходи, які можна було б реалізувати в Україні.

В українознавстві тема сучасних музеїв під відкритим небом лише набирає популярності і не представлена. Отже, залучення місцевих науковців до цієї глобально розширюваної сфери було б актуальним.

Європейські музеї під відкритим небом, зокрема в Австрії, демонструють декілька тенденцій організації простору, включаючи комплексний підхід, доступність, сімейну інфраструктуру, широке впровадження інтерактивних елементів та інтеграцію мультимедійних технологій. Ці музеї поєднують оригінальні артефакти з сучасними вдосконаленнями, щоб надати відвідувачам унікальний досвід. Варті уваги аспекти скансенів та експозицій, яких в Україні мало або взагалі немає, це об'єднання кількох сусідніх об'єктів в один музейний комплекс, велика кількість дитячих майданчиків, просторі зони відпочинку та харчування, інклюзивність, інфраструктура для вигулу собак, забезпеченість місць для проведення масових заходів, виготовлення та продаж тематичної продукції в сувенірних магазинах.

Принципи просторово-архітектурної організації скансенів і виставок у Відні та його околицях мають кілька позитивних рис, які, на нашу думку, доречні для впровадження в Україні. Примітно, що інтерактивність для залучення відвідувачів та інклюзивність, яка може стати гострою проблемою під час післявоєнної відбудови України, виділяються як ключові аспекти. Результати цього дослідження можуть стати основою для вдосконалення існуючих або створення нових музеїв під відкритим небом в Україні.

Постановка проблеми

На сьогодні у світі існує безліч музеїв просто неба (МПН), а громадські простори нерідко включають в себе постійні чи тимчасові експозиції на відкритому повітрі. У межах програми академічної співпраці ТУ Відень – ТУ Львів автором були проведені наукові дослідження, на основі яких було проаналізовано сучасні підходи до архітектурно-просторової організації музеїв та експозицій просто неба, виділено позитивні та негативні риси таких об'єктів. На основі порівняльного аналізу виділено спільні та відмінні риси з МПН України, а також визначено напрямки покращення вітчизняних закладів шляхом запозичення позитивного європейського досвіду.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

МПН були інноваційними закладами в час свого виникнення на межі XIX і XX ст., проте з часом дослідники стали приділяти їм менше уваги. У другій половині XX ст., коли розвиваються нові підходи до експозицій із залученням прийомів театралізації («жива історія»), з'явилася нова хвиля досліджень. На початку XXI ст. більшість досліджень МПН стосувалися або конкретних музеїв чи їх експонатів, або розглядали лише етнографічні музеї народної архітектури, обходячи увагою експонування під відкритим небом інших типів пам'яток. Серед відомих дослідників цього напрямку можна назвати З. Гудченко, А. Данилюка, В. Шмельова, Л. Прибегу та ін. Дещо іншого спрямування набули роботи О. Жукової, В. Вечерського, О. Титової, Д. Кепіна, які досліджували експонування архітектурних та археологічних пам'яток.

З 2010-х років МПН знову переживають період нового зацікавлення, в основному пов'язаний із змінами підходу до експонування. Насамперед це зміна фокусу експозиції із демонстрації до залучення відвідувача в процеси, різноманітні ігри та розваги, а також використання сучасних мультимедійних технологій – зокрема, віртуальної та доповненої реальності. Серед авторів, що зацікавлені цією сферою, можна згадати Г. Новікову (Новіков, 2019), а також безліч закордонних дослідників (П. Манцу, К. Бітскас, А. Флорос, Л. Рихнова, П. Матурканіч, К. Слободова Новакова, М. Павлікова та ін.).

Архітектурні та археологічні пам'ятки є визначальними для культурного контексту середовища. Важливою тенденцією цього є зростання уваги суспільства до музейних комплексів, створених на основі архітектурних чи археологічних пам'яток (Гнера, 2016). Виникають музеї під відкритим небом, які фокусуються на міському, промисловому та військовому середовищі, екологічних питаннях або на демонстрації доісторичних і стародавніх культур. Водночас методологічна концепція цього типу закладу зазнала змін, а міждисциплінарні підходи їх формування розширилися (Rychnová, Maturkanič, Slobodová Nováková & Pavlikova, 2022). В українських дослідженнях тема сучасних МПН лише набуває популярності і представлена мало, тому доцільним буде залучення вітчизняних вчених в актуальну тему, яка все більше набирає популярності у всьому світі.

Мета статті

Метою статті є проаналізувати характерні риси архітектурно-просторової організації європейських музеїв та експозицій просто неба, визначити їх позитивні риси та підходи, які доцільно впроваджувати в Україні.

Виклад основного матеріалу

Запропоновані в статті твердження базуються на комплексному порівняльному аналізі МПН та експозицій на відкритому повітрі в Україні та світі. Дослідження включало аналіз літературних джерел, а також великою мірою опирається на натурні дослідження МПН у Відні та поблизу нього. Для цього було використано аналітичний, топографічний, картографічний та архітектурознавчий методи, польові обстеження та фотофіксацію.

Найбільш характерними об'єктами для нас стали музей-село Нідерзульц та Археологічний парк Карнунтум. Також у фокус дослідження потрапили музеї, споруди та парки австрійського міста, в яких наявні виставки під відкритим небом, або яким притаманні певні риси вуличних експозицій:

палацово-паркові комплекси Шонбрунн та Бельведер, міські сади і парки, розкопки на площі Міхаелерплаг. Було проведено експедиції в міста і села поблизу Відня, де розташовані музеї і споруди, експоновані для огляду просто неба, серед яких – Вілла Євгенія, руїни замків Рауенштайн та Рауенек в Бадені, руїни фортеці Хайменбург в Хайнбурзі-на-Дунаї. Було обстежено замкову гору Шлосберг у Граці та кілька місць за межами Австрії, серед яких варто згадати замок Давін (Братислава, Словаччина) та замок Шпільберк (Брно, Чехія).

Найбільш цікавими для дослідження стали аспекти зонування. У сучасних МПН як основні простори визначаємо експозиційний (експозиції та супутнє до них обладнання), предметний (будівлі і споруди) та функціональний (простір для реалізації діяльнісних процесів) (Brych, 2020). Такий поділ зустрічається практично у будь-якому МПН. Проте в Австрії набагато частіше, ніж в Україні, зустрічається додаткова диференціація локацій всередині великих за площею закладів або на сусідніх територіях, що перетворює великі комплекси на мережу об'єктів, які можна відвідувати як разом, так і окремо. Наприклад, на території палацово-паркового комплексу Шонбрунн багато елементів мають різні умови доступу або можуть відвідуватися незалежно один від одного (наприклад, парк є вільним для відвідування, а палац, окремі сади, оранжерея, лабіринт – потребують окремої плати за вхід). А Археологічний парк Карнунтум включає кілька окремих об'єктів, які знаходяться на певній відстані один від одного (МПН на основі Римського міста, громадський амфітеатр, арена Школи гладіаторів, археологічний музей та руїни Язичницької брами) і які складають цілісний комплекс. Хоча кожен із них може функціонувати незалежно від інших, саме в поєднанні пропонують відвідувачеві найповніший і найцікавіший досвід. Така організація МПН є свідченням комплексного підходу, який сприймає пам'ятки не відірвані одна від одної, а в просторовому поєднанні між собою та оточенням.

Крім того, цінова політика великих комплексів орієнтована на повторюване сімейне відвідування місцевими, тому наявність великої кількості дитячих майданчиків відрізняє місцеві заклади від українських (рис. 1, 2). Всі майданчики є стильово вплетені в концепцію та характер конкретного місця і стають повноправною частиною просторів. Важливим доповненням також є інклюзивність – вона забезпечує легкий доступ не лише сім'ям із візочками, але й людям з обмеженими фізичними можливостями. Особливістю, яка вирізняє відвідані нами європейські заклади від українських, – передбачена інфраструктура для вихову домашніх тварин.

Рис. 1. Дитячий майданчик. Археологічний парк Петронель-Карнунтум, Карнунтум, Австрія (Фото автора)

Рис. 2. Дитячий майданчик. Музей-село Нідерзульц, Австрія (Фото автора)

Чудово продуманими є відпочинкові зони, які є невід'ємною частиною закладів, великих за площею. Деякі з них розташовуються у відмежованих зонах-«кишенях», деякі, навпаки, майстерно вплітаються в середовище, використовуючи наявні елементи, наприклад, залишки мурів. Одні використовують характер наявного оточення (рис. 3), інші створюють своє власне. Деякі поєднують кілька функцій, крім відпочинкової – наприклад, гастрономічну чи освітню (рис. 4).

Музеєфікація археологічних пам'яток має свої особливості, особливо в урбаністичному середовищі. Кожен об'єкт вимагає індивідуального підходу до дослідження, хоча деякі методи вивчення можуть бути універсальними (Гнера, 2016). Тому для нашого дослідження цікавість становили підходи до експонування руїн – як в музеях, так і поза ними.

Рис. 3. Відпочинкова зона з видом на місто. Замок Хайменбург, Хайнбург на Дунаї, Австрія (Фото автора)

Рис. 4. Перенесений тірольський будинок з експозиціями інтер'єрів та кафе всередині. Зоопарк палацово-паркового комплексу Шоннбрунн, Відень, Австрія (Фото автора)

Рис. 5. Сучасні прибудови для експонування руїн. Замок Давін, Братислава, Словаччина (Фото автора)

Рис. 6. Руїни, включені в простір міста. Вулиці міста, Братислава, Словаччина (Фото автора)

У спеціалізованих закладах пам'яткові об'єкти переважно консервували і обладнували додатковими конструкціями для огляду (рис. 5). Руїни ж у межах міст рідше виділяли в окремий «експонат», частіше їх перетворювали на елемент середовища – наприклад, вплітаючи в ансамбль вулиці чи площі (рис. 6). В археологічному парку Петронель-Карнунтум можна спостерігати цілий спектр підходів до експонування конкретних аспектів архітектурних решток – від консервації до віртуальної реконструкції (рис. 7–9).

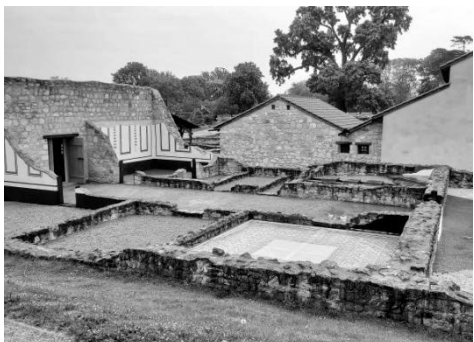
У МПН можна використовувати різні концепції організації експозицій, серед них найбільш поширені розважально-виставкова, освітньо-навчальна, археологічна та наукова, а також їх поєднання між собою (Вгуч, 2020). Серед МПН Ю. Борисенко виокремлює заклади скансенівського типу, в яких не конкретні пам'ятки, а саме культурно-дозвіллева діяльність відіграє найважливішу роль у функціонуванні закладу. До основних форм культурно-дозвілдової діяльності вона відносить відтворення історичних реконструкцій, організацію музейних квестів, проведення фестивалів, підготовку етношоу, постановку театралізацій, презентацію майстер-класів, а також підготовку та проведення культурологічних заходів (Борисенко, 2019).

Багато комплексів просто неба мають велику площу і виконують багато різних функцій. Зокрема, у всіх оглянутих в межах цього дослідження МПН були передбачені можливості проведення тимчасових заходів – виставок, концертів, лекцій і т.п. Для України ця риса також характерна, але меншою мірою. Найчастіше для подібних заходів обладнують один багатофункціональний виставковий простір, який підлаштовують під відповідні потреби на визначений час, але нам траплялися і площі та приміщення, які мають своє постійне призначення і використовувалися тільки під час проведення дійства. Поширеною також є адаптація давніх споруд під нові функції (рис. 10, 11).

Сьогодні музеї намагаються наслідувати затребувані у суспільстві тенденції, одною з яких вважаємо експонування не лише матеріальних об'єктів. Звернення до нематеріальної спадщини і включення її до площини музейної діяльності можна розглядати як процес, що робить МПН менш

Сучасні підходи до просторової організації музеїв та експозицій просто неба. Європейський досвід

консервативним, більше відповідає запитам та побажанням сучасної людини, зберігаючи при цьому інституційні особливості музею (Проненко, 2017).

Рис. 7. Законсервовані фундаменти, частково відновлені покриття підлоги і стін, повністю реконструйовані споруди. Археологічний парк Петронель-Карнунтум, Карнунтум, Австрія (Фото автора)

Рис. 8. Видова точка, з якої через нанесене на щит зображення можна побачити первісну форму об'єкта. Язичницька брама, Карнунтум, Австрія (Фото автора)

Рис. 9. Видова точка, з якої можна побачити віртуальну реконструкцію вулиці через мобільний додаток. Археологічний парк Петронель-Карнунтум, Карнунтум, Австрія (Фото автора)

Рис. 10. Адаптація казематів з розміщенням сцени та місць для глядачів. Замок Шлосберг, Грац, Австрія (Фото автора)

Рис. 11. Каплиця, обладнана для проведення лекцій. Замок Хайменбург, Хайнбург на Дунаї, Австрія (Фото автора)

Інноваційний підхід до переформатування музею як інтерактивного, спільного досвіду під відкритим небом розширяє культурну інклюзивність. Створення інтерактивних мистецьких інсталяцій, розміщених у громадському просторі, активно залучає відвідувачів у творення власного досвіду і кидає виклик звичайним музейним типологіям. Використання мультимедійних інтерактивних елементів пропонує нові перспективи у збагаченні громадських просторів. Завдяки інтеграції цифрових технологій, мистецьких практик, технік оповідання та методології участі вони сприяють динамічному та захопливому досвіду для відвідувачів, дослідженню та збереженню культурної спадщини місця та заохочують активне залучення громадськості до культурної спадщини (Mantzou, Bitsikas, & Floros, 2023). Найбільший інтерес для реалізації методу «доповненої реальності» викликає сьогодні створення тривимірних моделей об'єктів на екранах смартфонів, планшетних комп'ютерів чи інших перспективних пристроїв. Ці технології створюють можливість організації інтерактивного середовища всередині музейного простору, зацікавлюють та долучають до відвідування музеїв більше публіки (Проненко, 2017).

Інтерактивність – вагомий елемент експозицій, характерний для оглянутих музеїв та експозицій просто неба Європи, але мало виражений в Україні. У досліджених об'єктах часто трапляються елементи, доступні для інтерактивної взаємодії. Окремі з них залучаються при проведенні

майстеркласів з різних ремесел, інші є постійно діючим елементом експозицій, треті мають суто розважальний характер. Зустрічалися також мультимедійні віртуальні доповнення експозицій, хоча їх програмне забезпечення було не на найвищому рівні і потребувало оновлень.

Чудовим елементом, який оживляв МПН, були справжні городи, сади та тварини, які утримуються за рахунок виготовлення і збуту в музеях виготовлених там продуктів – вина, варень, конфітурів, меду тощо поряд із іншою тематичною та сувенірною продукцією.

Такі підходи стикаються із критикою щодо перетворення на «діснейленд», що може призвести до відхилення від початкової мети музею як установи. Проте опитування відвідувачів МПН та дослідження їх досвіду свідчать про високий рівень навчання та передачі достовірної історичної інформації, звідки можна зробити висновок, що такий підхід до медіації розширює свою базу відвідувачів, не завдаючи шкоди освітній ролі музею (Olinsson, 2023).

Ефективна трансляція та збереження нематеріальної культурної спадщини в МПН сприяє зростанню туристичного попиту на цей вид музеїв. Крім того, цікавість до національної культури активізується в переломні моменти розвитку суспільства, коли очевидною є криза його ідентичності. В останні роки перед війною спостерігалось зростання популярності музеїв просто неба і серед українців (Проненко, 2017).

МПН мають низку соціально-економічних переваг, які здатні генерувати завдяки різноманітності залучених відвідувачів. Це пов'язано з впливом їх концепції «активного відвідувача» і підприємницьким підходом до самодостатнього економічного розвитку (Olinsson, 2023). Комплексна музеєфікація історико-культурного та природного середовища з можливим долученням до нього нематеріальної спадщини робить музей унікальним історичним місцем, що, окрім збереження історико-культурної спадщини, може стати вдалим маркетинговим проєктом, що здатний залучати інвестиції (Новікова, 2019). Хоча ринкова теорія спростовує можливість музею бути комерційно успішним без втрати свого соціального просвітницького призначення, сфера культури також повинна адаптуватися до сучасних ринкових умов та капіталізації. (Руденко, 2018). І європейські МПН демонструють високий рівень економічної самодостатності порівняно зі звичайними виставковими закладами (Olinsson, 2023).

Висновки

У просторовій організації європейських МПН, зокрема в Австрії, можна простежити такі тенденції: комплексний підхід, доступність та інклюзивність, орієнтована на сімейне відвідування інфраструктура, широке впровадження інтерактивних елементів, а також використання мультимедійних технологій. Музейна експозиція створюється на основі оригінальних предметів і доповнюється додатковими сучасними елементами, щоб створити особливий досвід для відвідувачів.

Зокрема, можна окреслити такі цікаві аспекти відвіданих музеїв та експозицій просто неба, які в Україні виражені мало або взагалі відсутні, а саме: об'єднання кількох об'єктів, розташованих поруч, в один музейний комплекс та можливість відвідувати їх як разом, так і окремо; велика кількість дитячих майданчиків у межах музеїв; продумана інфраструктура для людей з обмеженими можливостями; інфраструктура для виходу собак; велика кількість рекреаційних зон та зон харчування; наявність приміщень або споруд для проведення масових заходів (конференцій, лекцій, концертів тощо); наявність власного виробництва та реалізації тематичної продукції в сувенірних магазинах.

Визначено деякі проблеми, які стосуються переважно транспортного сполучення з великими музеями, які розташовані далеко від міст. Орієнтованість на сімейне відвідування місцевими та розкинутість великих музейних комплексів зумовлює зручність для відвідувачів з авто чи велосипедом, але не завжди комфортні для добирання поодиноких туристів без власного транспорту.

Виставкові простори під відкритим небом поєднують навчання з враженнями, іграми, розвагами та відпочинком. Вони служать експонатом, елементом різноманітної діяльності, а також основним засобом виявлення та підкреслення ознак експонованих предметів. Принципи просторової та архітектурної організації музеїв і експозицій під відкритим небом у Відні та поблизу нього мають низку позитивних рис, які, на нашу думку, є актуальними для впровадження в Україні. Серед них найважливішими вважаємо інтерактивність, яка зможе зацікавити відвідувачів, та інклюзивність, яка

Сучасні підходи до просторової організації музеїв та експозиції просто неба. Європейський досвід

стане одною із найбільш актуальних проблем у період повоєнної відбудови України. Отримані результати можуть стати основою для вдосконалення існуючих або проєктування нових МПН в Україні.

Подяки

Автор статті висловлює щирю вдячність Австрійській службі міжнародної співпраці в галузі освіти та досліджень OeAD за фінансову підтримку, надану в межах програми академічної співпраці ТУ Відень – ТУ Львів для проведення цього дослідження.

Бібліографія

- Brych M. T. (2020). General approaches to spatial formation of open-air museums exhibition. *Space & Form*, 43, p. 113–122. doi: 10.21005/pif.2020.43.C-01
- Mantzou P., Bitsikas X., Floros A. (2023). Enriching Cultural Heritage through the Integration of Art and Digital Technologies. *Social Sciences*, 12: 594. URL: <https://doi.org/10.3390/socsci12110594>.
- Olinsson S. B. (2023). A Museology for Open Air Museums. *Journal of Conservation and Museum Studies*, 21(1): 1, p. 1–17. URL: <https://doi.org/10.5334/jcms.223> [Дата звернення 10 березня 2024]
- Rychnová L., Maturkanič P., Slobodová Nováková K. & Pavlikova M. (2022). Open-air Museums – the Future of the Presentation of Spiritual and Architectural Heritage. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 10, p. 5–18. doi: 10.46284/mkd.2022.10.1.1.
- Борисенко Ю. С. (2016). Культурно-дозвілєва діяльність архітектурних комплексів скансенівського типу в Україні на початку XXI ст. *Культура і мистецтво у сучасному світі*, 20, с. 30–43. doi: 10.31866/2410-1915.20.2019.172392
- Гнера В. А. (2016). Музеефікація пам'яток археології у міському середовищі. *Opus Mixtum*, 4, с. 208–217.
- Новікова Г. (2019). Середовищний музей як феномен сучасних культурних індустрій. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Музєзнавство і пам'яткознавство*, 2(1), с. 26–36. doi: 10.31866/2617-7943.2.1.2019.172516
- Проненко І. В. (2017). Сучасний розвиток музеїв-скансенів в українській музейній структурі. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*, 20, с. 91–97.
- Руденко С. Б. (2018). Маркетинг культурних цінностей в контексті ринкової теорії соціально-культурної сутності музею. *Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності*, Київ, 7–8 червня 2018, с. 236–242.

References

- Brych M. T. (2020). General approaches to spatial formation of open-air museums exhibition. *Space & Form*, 43, p. 113–122. <https://doi.org/10.21005/pif.2020.43.C-01>
- Mantzou P., Bitsikas X., Floros A. (2023). Enriching Cultural Heritage through the Integration of Art and Digital Technologies. *Social Sciences*, 12: 594. URL: <https://doi.org/10.3390/socsci12110594> [Date of reference 10 March 2024] <https://doi.org/10.3390/socsci12110594>
- Olinsson S. B. (2023). A Museology for Open Air Museums. *Journal of Conservation and Museum Studies*, 21(1): 1, p. 1–17. URL: <https://doi.org/10.5334/jcms.223>
- Rychnová L., Maturkanič P., Slobodová Nováková K. & Pavlikova M. (2022). Open-air Museums – the Future of the Presentation of Spiritual and Architectural Heritage. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 10, p. 5–18. URL: <https://doi.org/10.46284/mkd.2022.10.1.1>
- Borysenko Yu. S. (2016). Cultural and Leisure Activities of Architectural Skansen - Type Complexes in Ukraine at the Beginning of the XXI Century. *Kultura i mystetstvo u suchasnomu sviti*, 20, p. 30–43. <https://doi.org/10.31866/2410-1915.20.2019.172392>
- Hnera, V. A. (2016). Archaeological monuments museumfication in urban environment. *Opus Mixtum*, 4, p. 208–217.
- Novikova, H. (2019). Environmental museum as the modern cultural industries phenomena. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury I mystetstv. Serii: Muzejeznnavstvo i pamiatkoznavstvo*, 2(1), p. 26–36. <https://doi.org/10.31866/2617-7943.2.1.2019.172516>
- Pronenko I. V. (2017). Modern development of museums-skansens in ukrainian museum structure. *Aktualni problemy vitchuznianoj ta vsesvitnoi istorii*, 20, с. 91–97.
- Rudenko S. B. (2018). Marketing of cultural values in the context of the market theory of the socio-cultural essence of the museum. *Muzeji ta restavratsiia u konteksti zberezhenia kulturnoi spadshchyny: aktualni vyklyky suchasnosti*, Kyiv, June 7–8, 2018, p. 236–242.